

„Ką ir kiek žmogus turi žinoti apie teisę? Teisininko požiūris“. Dr. Giedrė Lastauskienė, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto docentė

• **Kiek ir ką turime žinoti apie teisę?**

	<p>Kalbėjimas apie teisiškai išsilavinusį, išprususį, teisiškai raštingą žmogų gali būti labai įvairus. Šiuo atveju išskirčiau dvi tokio kalbėjimo plotmes: <u>pirma</u>, visuomenės teisinio išprusimo kategorija funkcionuojančios teisės kontekste (praktinis aspektas); <u>antra</u>, visuomenės teisinio išprusimo svarba, formuojantis vyraujančiai teisės sampratai (teorinis arba doktrininis aspektas).</p>
<p>Kada dažniausiai pagalvojame apie visuomenės teisinį išprusimą ir jos teisinį švietimą?</p>	<p>Lietuvoje nuolat vyksta kažkokie teisiniai procesai, dėl kurių eigos ir baigties žmonės reiškia savo nuomones. Kai kurie iš jų sukelia ypač didelį rezonansą ir priverčia dar kartą susimąstyti apie teisės ribas, teisės ir moralės santykį, o taip pat ir žmonių teisinį išprusimą (teisinį raštingumą).</p> <p>Stebint šias situacijas iš šono keletas momentų gerokai glumina. Pirma, žmonės lengvai ryžtasi vertinti teisinių institucijų (taip pat ir teismų) priimtus sprendimus net ir tais atvejais, kai neturi beveik jokios informacijos apie vertinamus įvykius ir neturi bent minimalių žinių apie teisę. Jeigu norėtume sužinoti žmonių nuomonę pvz. apie kosminio palydovo ar net kažkokios įprastos transporto priemonės veikimo ypatumus, retas kuris ryžtųsi šią nuomonę išsakyti, nurodydamas, kad neturi tam pakankamai žinių. Tačiau mažas teisinių žinių kiekis dažniausiai nesutrukdo turėti gan kategorišką požiūrį į teismo ar kažkokios kitos teisinės institucijos sprendimą. Antra, vertindami teises situacijas, žmonės vartoja sąvokas ir argumentus, kurie išreiškia subjektyvų ir emocionalių vertinimą – sprendimas patiko/nepatiko; sprendimas kvailas/protingas ir pan. Ypač mėgstama vartoti žodžius teisingas/neteisingas, tačiau šių kategorijų turinys yra užpildomas arba kasdieniu, arba visiškai subjektyviu supratimu, neturinčiu nieko bendro su teiseje įprastomis šių kategorijų reikšmėmis (pvz., man gali atrodyti neteisinga, kai pasiturintis žmogus bando prisiteisti skolą iš kažko, kas vos sudaria galą su galu). Taip pat pastebėtina, kad žmonės kasdienišku samprotavimu ryžtasi vertinti net ir itin specifines situacijas – kaip pvz. teismų sprendimus dėl laikinų apsaugos priemonių skyrimo ar skubaus sprendimo vykdymo, kur jau tikrai būtinas tam tikras teisinis išmanymas. Trečia, teisei reikšmingais klausimais dažnai pasisako išsilavinę ir visuomenei gerai žinomi kūrėjai, politikai, žurnalistai, kurių pasisakymus plačioji visuomenė vertina kaip autoritetingus. Matyt, dažnai jie turi gerus ketinimus, bet dėl teisinių</p>

„Ką ir kiek žmogus turi žinoti apie teisę? Teisininko požiūris“. Dr. Giedrė Lastauskienė, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto docentė

• Kiek ir ką turime žinoti apie teisę?

	<p>žinių trūkumo jie kartais kalba visiškus niekus (teisės požiūriu), o kartais net sukuria prielaidas Lietuvoje vystytis teisiniam nihilizmui – pačiam pikčiausiam teisinės valstybės ir pilietinės visuomenės priešui. Ketvirta, reikšdami savo samprotavimus teisiniais klausimais, žmonės dažniausiai būna labai užtikrinti ir įsitikinę savo išvadų teisingumu. Tai leidžia padaryti išvadą, kad pati visuomenė galimai nemano, jog jai trūksta teisinių žinių. Todėl visuomenės švietimas ir lavinimas pirmiausia turėtų prasidėti nuo jos įtikinimo, kad teisinio išsprusimo žmonėms trūksta. Priešingu atveju, valstybės noras pradėti intensyviai plėtoti ir koordinuoti teisinį švietimą gali atrodyti kaip pačiai viešajai valdžiai, o ne žmonėms svarbus uždavinys – kaip noras „užsidėti pliusiuką“ prie dar vienos europietišką standartą atitinkančios priemonės įgyvendinimo plano.</p> <p>Visiškai suprantama, kad teisė yra bendrakultūrinis reiškinys. Ir iš tikrųjų kiekvienas socialus žmogus turi turėti savąjį supratimą apie teisę ir jos saugomas vertybes. Tačiau tam yra būtinas tam tikras teisinių žinių ir gebėjimo jas taikyti kiekis, ir bet kurioje valstybėje turėtų būti sudarytos sąlygos šias žinias ir šiuos įgūdžius įgyti.</p>
<p>Kas dažniausiai teigia, jog visuomenė yra teisiškai neišprususi?</p>	<p>Neabejotina – būtent teisininkai teigia, kad mūsų visuomenė yra teisiškai neišprususi. Nes kas gi daugiau galėtų kompetentingai tokią išvadą padaryti? Šiuo aspektu itin svarbi teisėjų nuomonė – nes būtent teisėjai, neturintys suinteresuotumo ginčų skaičiumi ir baigtimis, galėtų būti laikomi objektyviausiais vertintojais. Visiškai neseniai Nacionalinėje teismų administracijoje vyko panaši diskusija – „Teisiškai išprususi visuomenė: šiandien ir rytoj“. Teisėjai joje rėmėsi faktu, kad nuolat auga į teismus besikreipiančių žmonių skaičius. Jie nusprendė, jog šis faktas, vertinamas kartu su kitais, reiškia, kad Lietuvos visuomenė galimai yra teisiškai neišprususi ir kad teisinio švietimo lygis Lietuvoje yra žemas. Atrodytų paradoksalu – iš pirmo žvilgsnio faktas, jog žmonės suvokia savo teises kaip vertybę ir naudojami svarbia garantija – galimybe apginti jas teisme, turėtų reikšti, kad tikslas pasiektas – žmonės yra linkę ginti savo teises civilizuotomis teisinėmis priemonėmis. <i>Tačiau tai pirmojo įspūdžio išvada. Nes augantis kreipimosi į teismus skaičius</i></p>

„Ką ir kiek žmogus turi žinoti apie teisę? Teisininko požiūris“. Dr. Giedrė Lastauskienė, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto docentė

• Kiek ir ką turime žinoti apie teisę?

<p>Kitų teisinių profesijų specifika</p>	<p><u>visai nereiškia, jog visuomenės teisinis raštingumas auga.</u></p> <p>Pažymėtina, kad vertinant augantį kreipimąsi į teismą kiekį, nėra lengva remtis kitų teisinių profesijų atstovų nuomone, ypač – advokatų. Nes tai yra profesija, kurios atstovai objektyviai yra suinteresuoti, kad ginčų būtų daug, kad žmonės kreiptųsi į teismus (ko jie dažniausiai negali padaryti be advokatų pagalbos), kad ginčai tęstųsi kuo ilgiau (ši advokato profesijos pusė yra tiesiog apaugusi liaudiškais anekdotais apie nusiminusį advokatą, kurio sūnus per vieną dieną išsprendžia ginčą, iš kurio daug dešimtmečių išsilaikė visa advokato giminė). Visai gali būti, kad dalis advokatų džiaugiasi žmonių noru bylinėtis ir žema jų teisine kultūra. Advokatai, siekdami laimėti savo klientų bylas, visada yra patys kūrybiškiausi teisinės sistemos dalyviai, dažnai priverčiantys tobulėti net ir teisėjus. Tačiau iš kitos pusės, būtent advokatai yra patys didžiausi teisinių reformų stabdžiai – dažnai jie tiesiog žlugdo net ir pačius geriausius ketinimus (pvz., ar advokatai turėtų palaikyti mediacijos idėją, kuri reiškia greitą sprendimo, tenkinančio abi ginčo puses, suradimą? Gal naudingiau turėti ilgą procedūrinėmis vingrybėmis apipintą teisminę bylą, užtikrinančią honoraro gavimą ilgą laikotarpį? Bet tai jau atskiros diskusijos klausimas.</p>
<p>Labiausiai paplitusi teisinio švietimo forma</p>	<p>Vertinant faktą, kad Lietuvoje daugėja besikreipiančių į teismus, ir to priežastis, natūraliai kyla noras pagalvoti apie, spėtina, šiuo metu bene pagrindinį informacijos apie teisę gavimo šaltinį – žiniasklaidą. Žiniasklaida, be abejonės, labai įtakoja žmogaus teisinę sąmonę. Tačiau žiniasklaidą labiausia domina vadinama „juodoji“ teisės pusė – t. y. situacijos, kai į teisiškai reikšmingą procesą įsijungia organizuota valstybinė prievarta. Visuomenė iš visų pusių yra raginama aktyviai ginti savo teises, o žiniasklaida kaip teisiškai reikšmingas pasakoja istorijas, kurių pagrindiniai veikėjai yra ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai ir teismai, kurie galiausiai ir nusprendžia, kas teisybė, o kas ne. Visiems susidaro įspūdis, kad teisė yra tokia žmonių elgesio reguliavimo forma, kurioje valstybės prievarta sudaro esmę, ir kad teismas yra vienintelė vieta, kur tavo pretenzijos gali būti apgintos.</p>

„Ką ir kiek žmogus turi žinoti apie teisę? Teisininko požiūris“. Dr. Giedrė Lastauskienė, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto docentė

• **Kiek ir ką turime žinoti apie teisę?**

	<p>Tačiau prievartos taikymo būtinybė teisėje atsiranda tik tada, kai teisė nepasiekė savo tikslų kitokiomis formomis. Teisė pirmiausia reiškia kompromisą, savanorišką įsipareigojimą riboti savo teises ir gyventi tokiu būdu, kai netrukdytume savo teisėmis naudotis kitiems. Žmogus gali gyventi laikydamasis dešimties Dievo įsakymų ir nežinodamas nė vieno įstatymo. Tačiau toks jo gyvenimas taip pat atitiks ir teisę reikalavimus. Todėl faktas, kad daugėja žmonių, ginančių tikrai ar tariamai pažeistas teises teisme, pirmiausia reiškia, kad kiti normatyviniai reguliatoriai (pvz., moralė, religija) silpnėja, kad teisė galimai yra neefektyvi ir nekokybiška. O gali reikšti ir tai, kad visuomenės teisinė sąmonė ir savimonė yra ugdomos ne ta linkme.</p>
Teisinio švietimo tikslai	<p>Nurodytoje diskusijoje, kurioje dalyvavo teisėjai, buvo akcentuota, kad teismai vykdo šimtus įvairiausių renginių, siekdami šviesti visuomenę. Bet įvertindami, kokios bylos pasiekia teismus, visgi yra priversti pripažinti – būtina koordinuoti teisinio švietimo veiklą visos valstybės mastu. Ir šioje koordinuojančioje veikloje, kurią TM jau kaip ir pradėjo, būtina yra užsibrėžti prioritetinius tikslus – visa visuomenė turi susitarti, kaip mes įsivaizduojame teisiškai išprususį žmogų ir kokiais kriterijais tą išspursimą vertinsime.</p>
Teisinio išprusimo lygiai	<p>Gal atrodytų paradoksaliai, bet lavinant visuomenę, jai turi būti nuolat primenama, kad teisė visgi yra specialių žinių reikalaujanti sritis, ir dažnai kompetentingai patarti gali tik profesionalus teisininkas. Per daug didelis pasitikėjimas savo teisiniu išprusimu gali reikšti ir per daug didelį pasitikėjimą savo jėgomis ir sąlygoti daug sunkiai ištaisomų ar net nebeištaisomų teisinių klaidų. Todėl teisiškai šviesdami žmones, neturėtume jiems sukurti iliuzijų, kad teisininko jiems nebereikės.</p>
Ką reiškia teisiškai išprusęs, išsilavinęs žmogus?	<p>Norėtusi, kad teisinis Lietuvos visuomenės švietimas vyktų ne chaotiškai, bet remtusi tam tikra iš anksto apmąstyta koncepcija, kurioje būtų apibrėžtos teisiškai raštingo žmogaus požymiai:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Žmogus turi suvokti, kaip funkcionuoja valstybinės ir teisinės institucijos, kokias funkcijas jos atlieka, į ką ir kokia forma reikia kreiptis, siekiant teisiškai reikšmingo rezultato; • Žmogus privalo tiksliai žinoti savo teises pareigas ir būtų įsisąmoninęs, kad šias pareigas jis

„Ką ir kiek žmogus turi žinoti apie teisę? Teisininko požiūris“. Dr. Giedrė Lastauskienė, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto docentė

• **Kiek ir ką turime žinoti apie teisę?**

	<p>privalo vykdyti bei kas jam gresia už pareigų neatlikimą;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Žmogus turėti mokėti identifikuoti situacijas, kada jo teisės yra iš tikrųjų pažeistos ir pasirinkti savalaikį, proporcingą ir adekvatų pažeistų teisių gynimo būdą; • Visuomenė turėtų kurti pačias įvairiausias neteismines ginčų nagrinėjimo sistemas, kuriose būtų įmanomas įvairių ginčo išsprendimo formų taikymas (pvz., meditacija), o valstybė turėtų būti tuo suinteresuota ir šiuos procesus skatinti bei remti. • Žmogus turi išnaudoti visas įmanomas neteismines jo pažeistų teisių gynimo formas, o kreipimasi į teismą laikyti išimtinę pažeistų teisių gynimo forma, kuri būtų taikoma tik esant išskirtinei situacijai, kai teisių pažeidimas yra akivaizdus ir kai pažeistų teisių atkurti nėra įmanoma kitokiu būdu. • Žmogus turi suvokti, kad kreipimasis į teismą ne tuo tikslu, kuris yra oficialiai nurodomas, o paslėptais tikslais (norint pagąsdinti, priversti tartis, keršijant ir pan. – kas šiandien jau tapo įprasta praktika, neabejotinai, ne be „kūrybiškos“ advokatų pagalbos) reiškia neteisėtą elgesį – piktnaudžiavimą teise, už kurį yra baudžiama.
<p>Žmogaus teisės sąmonės įtaka teisės sampratai</p>	<p>Aukščiau nurodyti bendro pobūdžio samprotavimai apie teisiškai išsilavinusį žmogų turi įtakos ir pačiai teisės sampratai, kuri įsitvirtina valstybėje ir kuri nulemia bylų išsprendimo taisykles. Šis santykis yra ypač svarbus dėl to, kad Lietuva yra atsidūrusi teisės paradigmos kaitos etape. Visiems aišku, kad teisinis pozityvizmas, kaip anksčiau buvusi vyraujanti teisės samprata, siejama išimtinai su valstybės valia ir galia, savo pozicijas užleidžia – tačiau niekas negali pasakyti, kokia paradigma užims teisinio pozityvizmo vietą. Nes kol kas matome tik neryškius šios naujos paradigmos kontūrus ir desperatiškai ieškome jos esminių požymių.</p> <p>Tačiau jau šiandien galime atsakingai teigti, kad formuojant naują teisės suvokimą, didžiulis vaidmuo tenka kiekvienam žmogui, patenkančiam į teisės veikimo sritį.</p>
<p>Teisės samprata ir</p>	<p>Nepriklausomai nuo to, kokiuose faktuose ieškoma teisės esmės (teisė – tai teisiniai tekstai, teisė – tai</p>

„Ką ir kiek žmogus turi žinoti apie teisę? Teisininko požiūris“. Dr. Giedrė Lastauskienė, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto docentė

• Kiek ir ką turime žinoti apie teisę?

žmogaus suvokimas	<p>teismų priimti konkrečių ginčų sprendimai, teisė – tai tokios taisyklės, kurioms žmonės realiai paklūsta ir pan.), didžiulę įtaką teisės apibrėžimui daro visuomenės ir kiekvieno jos nario turimas ir realizuojamas teisės suvokimas. Teisės veikimas neįmanomas be žmogaus. Teisė atsiranda ir veikia per žmogų – per įstatymų leidėją, per teisės taikytoją, per teisėją, per teisės adresatą ir teisės vartotoją.</p> <p>Šiandien teisininkai su didžiu viltimi žvelgia į teisės principus; vis didesnė laisvė suteikiama ginčo arbitrai, įpareigojant jį teisinius tekstus taikyti išmintingai, pliuralistinė visuomenė vienijasi į tam tikras bendruomenes ir siekia, kad jų galios būtų gerbiamos ir pripažįstamos. Šiuos iššūkius gali prisiimti tik išsilavinęs žmogus. Pirmiausia norisi atsigręžti į jaunuomenę – moksleivius. Jie turi didžiulį potencialą. O ar sugebės juo pasinaudoti – daug kas priklauso ir nuo mūsų.</p>
--------------------------	---